

УДК 338.242

А.О. Олексієнко, ст. викл.

Кіровоградський інститут регіонального управління та економіки

Підходи до формування альтернативних стратегій розвитку фермерських господарств на прикладі Кіровоградської області

Охарактеризовано фермерські господарства як одну з найбільш розповсюджених форм господарювання в агросфері. Надано характеристику розвитку фермерства в Кіровоградській області. Наведено визначення поняття стратегії як економічної категорії. Запропоновано альтернативний стратегічний напрямок розвитку фермерських господарств Кіровоградської області.

фермерські господарства, поняття «стратегії», землекористування фермерських господарств, техногенне навантаження, органічне землеробство

Сільське господарство України здавна включене в загальноцивілізаційні процеси, які породжували вільне хліборобство як своєрідну гру сутнісних сил людини і природи. Українські селяни і козаки на сто з лишком років раніше за колоністів західних регіонів Північної Америки створили господарства фермерського типу [1].

На сьогоднішній день фермерство в країнах з ринковою економікою є пріоритетною організаційно-правовою формою господарювання в агросфері [2]. Сектор приватних господарств населення має найбільші ринково-адаптаційні можливості.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти проблем розвитку фермерства в Україні висвітлені в роботах В.П.Горьового, В.Горлачука, А.Стрюченка, С.І.Дем'яненка, М.П.Макаренка, Л.Л.Мельника та інших вчених.

Проте питанням формування стратегій розвитку фермерських господарств приділено недостатньо уваги.

Проведене анкетування керівників фермерських господарств дало змогу визначити, що переважна більшість фермерів не знайомі зі стратегічним менеджментом і, відповідно, не застосовують наукові здобутки в практичній діяльності.

Ці обставини обумовлюють необхідність проведення подальших досліджень в даному напрямку.

Є необхідним з'ясувати рівень розвитку фермерських господарств та обґрунтувати стратегічні напрями їх розвитку.

За словами Г.Я. Гольшдштейна [3] формулювання стратегії (образу дій) та її чіткої інструментарій представляють ядро управління.

Розробка стратегій має враховувати потреби регіону та окремих господарств.

Кіровоградська область здавна відома як регіон із добре розвинутим сільськогосподарським виробництвом. За структурою економіки область аграрно-індустріальна.

Станом на 01 жовтня 2010 року у структурі валового випуску продукції займають [4]:

- сільське господарство — 32,1%
- промисловість — 28,1%
- транспорт і зв'язок — 11,6%
- житлово-комунальне господарство — 5,1%
- інші галузі матеріального і нематеріального виробництва — 23,1%

У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце належить рослинництву, питома вага якого складає 73%, тваринництва — 27%.

Питома вага виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у загальному обсязі її виробництва в Україні складає: по соняшнику — 10%, зернових і зернобобових — 6,7%, цукровому буряку (фабричному) — 5,2%, м'ясу — 3,0%, молоку — близько 2,8%.

Однією з найбільш розповсюджених форм господарювання в сільськогосподарській галузі є фермерські господарства.

Прийняття Закону України „Про селянське (фермерське) господарство" (1991 р.), сприяло позитивному розвитку цієї форми господарювання в країні. Процес розвитку фермерства в Україні можна поділити на чотири основних етапи: I - період з 1992 по 1994 рр.; II - 1995-1999 рр.; III - з 2000 -2002 рр.; IV - з 2003 р. до нині.

Відповідно до норм Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. ведення фермерського господарства є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, переробляти та реалізовувати її. Засновником такого господарства може виступати лише одна фізична особа. Нею може бути дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку. Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їхні батьки, діти, які досягли 16-річного віку, та інші родичі, що об'єдналися для роботи в цьому господарстві. Голова і члени фермерського господарства не можуть постійно працювати на інших підприємствах, в установах, організаціях.

Фермерське господарство може мати у власності або у постійному користуванні земельну ділянку площею не більше ніж 50 га ріллі і 100 га всіх земель, у місцевостях з трудонедостатніми населеними пунктами — 100 га ріллі. Конкретні розміри земельних ділянок у межах цих норм визначають районні ради. За потреби селянське (фермерське) господарство може додатково орендувати земельні ділянки в розмірі, який визначається договором оренди.

Зміну кількості фермерських господарств протягом періоду 1995-2008 рр. на прикладі України, Кіровоградської та сусідніх областей [5] наведено на рисунку 1.

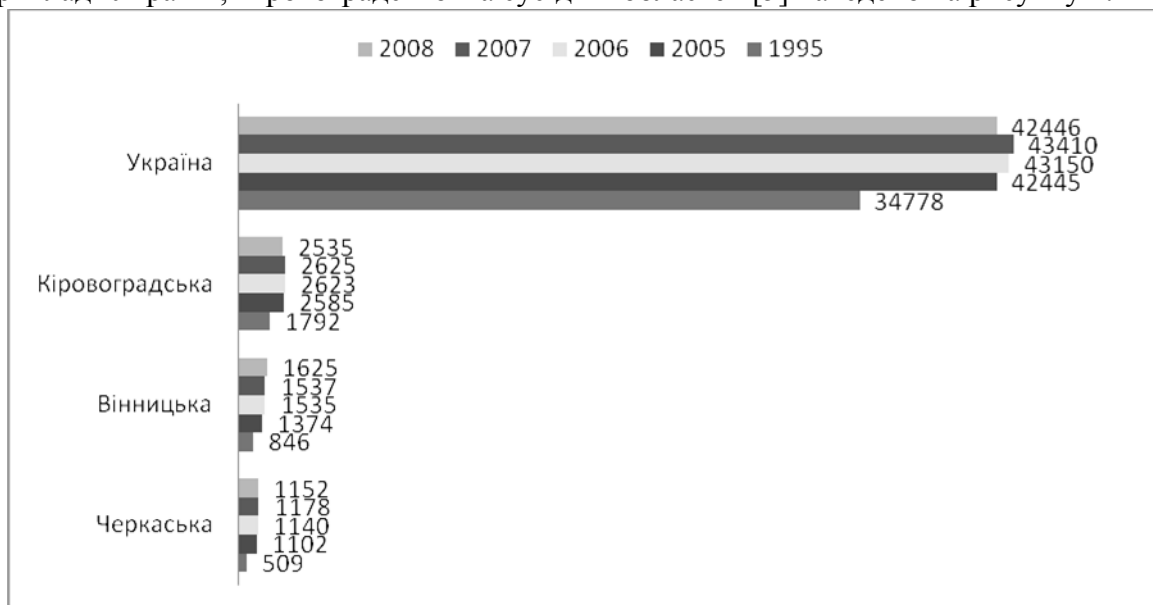

Рисунок 1 - Динаміка кількості фермерських господарств України та деяких регіонів

З 1995 по 2007 рр. кількість фермерських господарств в Україні зростає у 1,2 рази, у Вінницькій області - у 1,9 рази (на 779 одиниць), у Кіровоградській - у 1,4 рази (на 743 одиниць), у Черкаській - відповідно 2,3 та 643. У 1995 р. питома вага кількості

фермерських господарств Кіровоградської області до України в цілому становила 5,2 %, а у 2008 р. цей показник склав 6,0 %.

З 2008 року спостерігається поступове зменшення кількості фермерських господарств Кіровоградської області в порівнянні з попереднім роком. За даними головного управління статистики в Кіровоградській області станом на 01.01.10 р. в області налічувалось 2511 фермерських господарств [6]. Протягом 2009р. господарську діяльність з них здійснювали 94,9 %.

Найбільша кількість фермерських господарств діють у Кіровоградському (219), Маловисківському (210), Новоукраїнському (200), Бобринецькому (175), найменша – в Устинівському (43), Олександрівському (47), Вільшанському (52) районах.

Основним ресурсом аграрного виробництва в рослинництві є земельні ресурси, стан яких відображається не тільки на ефективності процесів аграрного виробництва, а й на стані зовнішнього середовища взагалі.

Землекористування фермерських господарств протягом розглянутого періоду зросло. В Україні позитивна динаміка сільськогосподарських угідь склала 2170,2 тис. га, ріллі - 2195,3 тис. га, тобто у 2,0 та 2,1 рази відповідно (табл. 1.1).

Таблиця 1 - Наявність сільськогосподарських угідь та ріллі у фермерських господарствах, тис. га

Показник	1995 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до 1995 р.
Україна						
Площа с.-г. угідь	2157,6	366,2	3972,8	4198,9	4327,8	200,6
у тому числі: ріллі	1994	3492,6	3814,9	4056,2	4189,3	210,1
Вінницька область						
Площа с.-г. угідь	60,6	136,9	164,8	201,6	220,8	364,4
у тому числі: ріллі	56,2	133,5	161,5	199,4	217,3	386,7
Черкаська область						
Площа с.-г. угідь	34	101,3	111,4	113,1	122,5	360,3
у тому числі: ріллі	32	99	108,7	110,9	120,3	375,9
Кіровоградська область						
Площа с.-г. угідь	234	364,8	390,3	395,6	396,0	169,2
у тому числі: ріллі	224,7	359,5	385,2	390,9	392,5	174,7
Питома вага забезпеченості ріллею фермерських господарств Кіровоградської області в загальному обсязі	11,3	10,3	10,1	9,6	9,4	x

Найвищий рівень забезпеченості сільськогосподарськими угіддями та ріллею у 2008 р. був у фермерських господарствах Кіровоградської (396,0 і 392,5 га відповідно) та Вінницькій (220,8 і 217,3 га) областей. Найменші площі сільськогосподарських угідь знаходились у користуванні фермерських господарств Черкаської області.

У 2008 р. питома вага площ ріллі Кіровоградської області до площ України становила 9,4 %, що на 1,9 % менше ніж у 1995 р.

Станом на 1 січня 2010 року в користуванні фермерських господарств знаходилось 398 тис.га сільськогосподарських угідь (на 2 тис.га більше порівняно з 1 січня 2009р.), в т.ч. ріллі – 394 тис.га (на 1,6 тис.га більше).

Із загальної площі сільськогосподарських угідь взято в оренду 325,7 тис.га (81,8%), що на 5,2 тис.га більше порівняно з 1 січня 2009 року.

Найбільше сільськогосподарських угідь припадає в середньому на одне господарство, зареєстроване в Знам'янці (394,8 га), Олександрівському (358,2 га),

Петрівському та Добровеличківському (220 га), Кіровоградському (203,4 га), найменше – в Кіровограді (7 га), Устинівському (81,3 га), Голованівському (99 га) районах.

Таким чином враховуючи потреби регіону вважаємо за доцільне сформувані загальну стратегію розвитку для фермерських господарств, що спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва.

Поняття «стратегії» як економічної категорії сформовано наприкінці 50-х років ХХ століття.

Існують різні фундаментальні підходи до розуміння суті стратегії підприємства, її формування, розробки та теоретико-методологічної бази, сформовані десятьма школами стратегій (рис. 2).

Г. Мінцбергом в роботі «Школи стратегій» [7] детально охарактеризовано моделі та основні положення всіх зазначених шкіл.

Рисунок 2 - Школи стратегій

А.П. Міщенко в монографії «Стратегічне управління» [8] на підставі аналізу розробок Г. Мінцберга та ряду інших авторів сформовано коротку характеристику десяти шкіл управлінської думки. Відмітні характеристики кожної зі шкіл представлено в таблиці 2.

Таблиця 2 - Відмітні ознаки шкіл стратегій

Назва школи	Відмітна характеристика
Школа дизайну	Формування стратегії як процес осмислення
Школа планування	Формування стратегії як формальний процес
Школа позиціонування	Формування стратегії як аналітичний процес
Школа підприємництва	Формування стратегії як процес передбачення
Когнітивна школа	Формування стратегії як ментальний процес
Школа навчання	Формування стратегії як процес, що розвивається
Школа влади	Формування стратегії як процес ведення переговорів
Школа культури	Формування стратегії як колективний процес
Школа зовнішнього середовища	Формування стратегії як реактивний процес
Школа конфігурації	Формування стратегії як процес трансформації

Наведемо визначення стратегій, що надаються представниками різних шкіл менеджменту.

А. Чандлер трактує поняття стратегії як *метод* встановлення довгострокових цілей організації, програми її дій і пріоритетних напрямків розміщення ресурсів [8].

І. Ансофф визначає стратегію як *спосіб* встановлення цілей для корпоративного, ділового та функціонального рівнів або *набір правил* для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності [9].

А. Томпсон-мол. та А. Срікленд III вважають, що стратегія – це *вибір* компанією *шляхів* розвитку ринків, методів конкуренції та ведення бізнесу. Стратегія – це *спосіб реалізації* стратегічного бачення. Стратегія – це *план дій* із завоювання компанією вигідного становища на ринку та досягнення стійкої конкурентної переваги. Стратегія компанії – це *комбінація методів* конкуренції та *організації бізнесу*, спрямована на задоволення клієнтів та досягнення організаційних цілей [10].

На думку Г. Мінцберга, Б. Альстренда та Дж. Лемпел стратегія – це послідовна, погоджена та інтегрована *структура управлінських рішень* [11].

Гольдштейн Г.Я. визначає стратегію як образ організаційних дій та управлінських підходів, що використовуються для досягнення цілей організації [3].

М. Туленков вважає, що стратегія виступає не лише в якості *інструменту* обґрунтування, розробки та реалізації довгострокових цілей і задач виробничого, науково-технічного, економічного, організаційного та соціального характеру, не лише як *фактор*, що регулює діяльність організації до тих пір, доки намічені цілі та задачі не будуть досягнуті, а й одночасно як *засіб зв'язку* підприємства із зовнішнім ринковим середовищем [12].

Ми погоджуємося з вченими, які вважають, що на сьогоднішній день в економічній літературі не існує загальноприйнятого поняття «стратегія». На думку Г. Мінцберга «Кожне визначення додає важливі елементи до нашого розуміння стратегії, що змушує нас ставити фундаментальні питання про організації та їх розвиток в цілому [13].

Нами формування стратегії здійснюється в контексті визначення напрямку розвитку, в якому рухається компанія, виконуючі поставлені завдання.

Формування стратегії сільськогосподарського підприємства починається з визначення таких категорій, як філософія існування, цінності, що поділяються персоналом, і місія.

Наведені категорії мають відповідати потребам як підприємства, так і регіону.

Стан земельних ресурсів тісно пов'язаний зі станом зовнішнього середовища взагалі. Фахівцями Інституту агрохімії і ґрунтознавства УААН було проведено аналіз еколого-токсикологічного стану орних земель України [14]. В ході досліджень виявлено, що антропогенне забруднення територій в Україні має локальний характер.

<http://www.ecoinfo.com.ua/img/klastermap.jpg>. За статистичними даними, в Україні залишилось чотири невеликих регіони, де ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж. Кіровоградська область до таких регіонів не відноситься.

Одним із вирішальних факторів, що викликають збільшення техногенного навантаження на біосферу є хімізація сільського господарства. Великі дози мінеральних добрив, багаточисельні обробки хімічними засобами захисту рослин, глибока оранка привели до цілого комплексу негативних екологічних наслідків.

Хімізація порушує саморегуляцію в живій природі, послаблює захисні функції рослин, тварин та людини. Старі агротехнології вже невзможі подолати ці негаразди.

Перед людством виникла проблема подальшого розвитку землеробства, пошуку альтернативних шляхів підтримання його високої продуктивності та екологічної безпеки.

Одним із дієвих методів вирішення екологічних, енергетичних та продовольчих проблем є застосування органічного землеробства.

Засновником концепції органічного землеробства як однієї з форм ведення сільського господарства являється японський філософ Мокиши Окада (1882-1955 р.р.).

На думку М. Окада органічне землеробство повинно вирішувати наступні завдання:

- вироблять продукти харчування, котрі не тільки підтримують життєдіяльність, а й поліпшують здоров'я людей;
- стабілізувати біологічну рівновагу в природі, бути біологічно безпечним;
- використовувати доступні методи та засоби ведення господарства.

Під органічним сільськогосподарським виробництвом в світі розуміють агровиробничу практику, котра:

- не використовує синтетичних хімікатів (добрив, пестицидів, антибіотиків та ін.);
- здійснює мінімальний обробіток ґрунту;
- не застосовує генетично модифікованих організмів.

В нашій країні органічне виробництво набуває все більших обертів. На сьогоднішній день в Україні за біотехнологіями працює всі більше підприємств.

Офіційні статистичні огляди IFOAM стверджують, що якщо на початок 2003р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то у 2008 р. в Україні нараховувалось вже 118 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 269984 га [15].

Таблиця 3 - Загальна площа органічних с.-г. угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002-2008 р.р.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Українські сертифіковані органічні господарства різного розміру – від кількох десятків гектарів, як і в більшості країн Європи, до кількох десятків тисяч гектарів ріллі.

В Кіровоградській області поки що відсутні господарства, що перейшли на застосування органічного землеробства.

Таким чином стратегічним напрямком розвитку фермерських господарств Кіровоградської області на сьогоднішній день має стати впровадження органічного землеробства. Ті фермери, що найбільш глибоко усвідомлять необхідність та перспективність зазначеного напрямку, будуть мати змогу швидше пройти конверсійний період, отримати сільськогосподарську продукцію, яка за своїми якостями буде значно відрізнятися від представленої на ринку сьогодні і зайняти відповідну нішу в конкурентному середовищі на більш вигідних позиціях.

Вивчення методів, принципів та проблем впровадження зазначеного напрямку розвитку фермерських господарств має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Нечитайло В.В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність / Нечитайло В.В. – Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2004. – 436 с.
2. Макаренко П.М. Фермерство України в контексті тенденцій розвитку світового сільськогосподарства / Макаренко П.М., Мельник Л.Л. // Економіка АПК. - 2008. - №4. - с. 145-152
3. Гольдштейн Г.Я. Стратегический менеджмент: Конспект лекций. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1995. – 93 с.
4. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
5. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=639>
6. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kirovograd.proua.com/news/2010/02/11/154048.html>
7. Минцберг Г. Школы стратегий / Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж.: пер. с англ.; под ред. Ю.Н. Каптуревского.– СПб.: Питер, 2000. – 336 с.
8. Міщенко А.П. Стратегічне управління.: Навч. посібник/ Міщенко А.П. – Київ.: Центр навчальної літератури, 2004.– 336 с.
9. Ансофф И. Стратегическое управление. / Ансофф И.: сокр. пер.с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
10. Томпсон-мл. А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / Томпсон-мл. А.А., Стрикленд III А.Дж. – [12-е изд.]: пер. с англ. – М.: Вільямс, 2002. – 928 с.
11. Минцберг Г. Стратегический процесс. / Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С.: пер с англ.; под ред. Ю.Н.Каптуревского. - СПб.: Питер, 2001. – 688с.
12. Туленков Н. Ключевая позиция стратегического менеджмента в организации / Туленков Н. // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – №4. – с. 104-109
13. Minzberg H. The Strategy Concept II: Another Look at Why Organizations Need Strategies / Minzberg H. // California Management Rev. – 1987. – р. 54-68. (22 стор)
14. [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecoinfo.com.ua/aktualno_klaster.html
15. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>

А. Алексеенко

Подходы к формированию альтернативных стратегий развития фермерских хозяйств на примере Кировоградской области

Охарактеризовано фермерские хозяйства как одну из наиболее распространенных форм хозяйствования в агросфере. Надана характеристика развития фермерства в Кировоградской области. Представлено определение понятия стратегии как экономической категории. Предложено альтернативное стратегическое направление развития фермерских хозяйств Кировоградской области.

А. Oleksienko

Approaches to creating alternative strategies for the development of farms in Kirovograd region

In this article we characterize farm as one of the most common forms of management in the sphere of agriculture. Jive characteristic development of farm in Kirovograd region. Presented by the definition of strategy as economic categories. Offered alternative strategic direction in the development of farms in Kirovograd region.

Одержано 17.11.10